

V. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС. КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.2

© 2013 р. В.Є. Скулиш
Служба безпеки України, Київ

НОРМИ ПРО КОРУПЦІЙНІ ЗЛОЧИНИ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Визначені проблеми законодавчого закріплення відповідальності за вчинення корупційних діянь. Проаналізовано норми адміністративного та кримінального законодавства, яке регламентує відповідальність за вчинення корупційних правопорушень та злочинів в сфері службової діяльності. Запропоновано розробити та закріпити в Кримінальному кодексі України нові склади злочинів, які будуть охоплюватись родовим поняттям «корупційні злочини».

Ключові слова: корупція, корупційне правопорушення, корупційний злочин, службова діяльність, кримінальна відповідальність.

Актуальність теми. Сучасний стан розвитку процесів державотворення та демократизації публічно-правових й соціально-економічних відносин багато в чому залежить від ефективності діяльності органів державної влади, а також органів публічного управління суб'єктів приватного права. Лібералізація діяльності суб'єктів господарювання та процесів ведення ними економічної діяльності, спрощення системи дозвільних процедур, розвиток системи соціальних послуг – все це вимагає прозорості та зрозумілості діяльності апарату держави. Управлінський вплив, якій здійснюють компетентні органи на вказані процеси повинен бути обґрунтованим та базуватися на принципах законності, верховенства права, рівності та інших засадах демократичних перетворень. Разом з тим, діяльність державних органів завжди уособлюється в діях конкретних виконавців – посадових осіб, – які частіше за все не ототожнюють себе із державою та діють у власних, переважно корисливих інтересах. Корупційні схеми, стали вже усталеною практикою діяльності посадових осіб багатьох державних інституцій. Це не тільки ускладнює діяльність суб'єктів господарювання чи порушує права та свободи громадян, таке явище як «корупція» взагалі спалює саму місію діяльності органів державної влади. Правова система України має важелі боротьби із подібними проявами, коли посадові особи, фактично вимагають «оплатити надані ними послуги», однак ці важелі вочевидь не мають необхідної ефективності. Тому на сьогодні все більше актуалізується питання щодо запровадження кримінальної відповідальності за корупційні діяння.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблематика необхідності запровадження кри-

мінальної відповідальності за корупційні діяння знайшла своє відображення в працях таких вчених, як М.І. Бажанов, Л.Д. Гаухман, О.Г. Кальман, Н.В. Кимлик, Д.Г. Михайленко, Є.В. Невмержицький, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, І.В. Губенко, О.В. Шевченко та ін.

Мета статті. Метою даної статті є визначення необхідності впровадження кримінальної відповідальності за корупційні діяння, можливості розробки та закріплення в Кримінальному кодексі України нових складів злочинів, які будуть охоплюватись родовим поняттям «корупційні злочини».

Виклад основного матеріалу. Дослідження такого явища як «корупція», особливо в аспекті визначення співвідносного виду покарань за різні прояви корупційних діянь, полягає у тому, що сам по собі феномен корупції є надзвичайно всеосяжним та може сприйматися по різному в залежності від кутів зору під якими дане явище аналізується. Як зауважує Н.В. Кимлик складність розуміння і визначення феномену корупції певною мірою зумовлено поєднанням мультипларних політичних, правових, економічних, соціальних і психологічних чинників, про що свідчать результати численних досліджень останніх років [8, с. 218-225].

У своїх дослідженнях М.І. Мельник зазначає, що корупція – не просто соціальне, але і психологічне та моральне явище. Адже вона не існує поза людей – їх поведінки, діяльності. Корупція – це спосіб мислення, який обумовлює спосіб життя [9]. Натомість Є. В. Невмержицький вбачає у корупції суто правову структуру як первинну основу протиправної діяльності чи бездіяльності, яка полягає у підкупі державних службовців і громадських діячів, хабарництві та

зловживанні службовим становищем, розкраданні державного, колективного або приватного майна, нецільовому використанні бюджетних коштів, зайнятті чиновниками підприємницькою діяльністю, сприянні з корисливою метою комерційній діяльності певних осіб, наданні їм необґрунтованих переваг і пільг, призначенні на посади некомпетентних осіб тощо [11].

О. В. Шевченко визначає корупцію як соціально-політичне явище, яке, однак, являє собою сукупність неправомірних дій осіб, наділених владними повноваженнями, що пов'язані із задоволенням власних потреб і інтересів [13]. При цьому як Є. В. Невмержицький [11], так і О.В. Шевченко [13], і ще раніше Л.Д. Гаухман [6, с. 2–6] визначають дві ключові характерні ознаки корупції – це тривалість та усталеність корупційних зв'язків.

Що стосується правового поля та антикорупційного законодавства, то слід зазначити, що поняття «корупційна злочинність» відображається лише опосередковано, її можна визначити лише проаналізувавши ознаки, які притаманні діянням, що містять у собі склад корупційного злочину, який також немає нормативного визначення на законодавчому рівні. Цей термін використовується у різних міжнародних документах, проте визначення його немає.

Наприклад Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 року передбачає встановлення у національному законодавстві країн, що приєдналися до неї, кримінальної відповідальності за такі види корупційних діянь: хабарництво (учинене як державними посадовими особами, так і в приватному секторі); зловживання впливом; відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов'язаних із корупцією; фінансові злочини [2]. В Кодексі поведінки посадових осіб корупція визначена як зловживання службовим становищем для досягнення особистої або групової вигоди, а також незаконне отримання державними службовцями вигоди у зв'язку зі службовим становищем [1]. В Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції» корупція визначається як використання посадовою особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди посадовій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного ви-

користання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей [5].

При цьому ст. 21 даного Закону визначає, що за вчинення корупційних правопорушень винні особи притягаються до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності в установленому законом порядку. При більш детальному аналізі змісту вказаного Закону можна прийти до висновку, що він прямо передбачає відповідальність осіб, винних у корупційних правопорушеннях, у вигляді звільнення з роботи. Всі інші види відповідальності передбачаються Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУПАП) [3] та Кримінальним кодексом України (далі – КК України) [4], однак лише в КПУАП міститься поняття «корупційне правопорушення». На думку деяких вчених [7, с. 27–36; 10, с. 352–357] така ситуація є надзвичайно зручною для осіб, які скоюють корупційні діяння, оскільки їх завжди можна кваліфікувати як корупційні правопорушення і застосовувати відповідальність передбачену саме КУПАП, яка є значно м'якшою ніж відповідальність, яка може бути передбачена КК України в разі включення до його складу «корупційних злочинів».

Слід зазначити, що в КУПАП до адміністративних правопорушень за які передбачена адміністративна відповідальність відносяться [3]: порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (стаття 172-4); порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви) (стаття 172-5); порушення вимог фінансового контролю (стаття 172-6); порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів (стаття 172-7); незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (стаття 172-8); невжиття заходів щодо протидії корупції (стаття 172-9).

При цьому, так би мовити, «найтяжча» відповідальності наступає саме за порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, що тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу від такої діяльності.

Оскільки в КК України немає прямої вказівки на відповідальність за корупційні злочини, та взагалі відсутнє визначення такого роду протиправної поведінки, то аналізуючи сутність поняття «корупції», а також сферу суспільних відносин, в якій стає можливою корупційна діяльність, приходимо до висновку що наближеними

до корупційних злочинів є злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (Розділ XVII КК України). До таких злочинів відносяться [4]: зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (стаття 364); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (стаття 364-1); перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб (стаття 365); перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (стаття 365-1); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (стаття 365-2); службове підроблення (стаття 366); службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб (стаття 367); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (стаття 368); незаконне збагачення, тобто одержання службовою особою неправомірної вигоди у значному розмірі або передача нею такої вигоди близьким родичам (стаття 368-2); підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (стаття 368-3); підкуп особи, яка надає публічні послуги (стаття 368-4); пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі (стаття 369); зловживання впливом, тобто пропозиція або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави (стаття 369-2); провокація підкупу, тобто свідоме ство-

рення службовою особою обставин і умов, що зумовлюють пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду (стаття 370).

Д.Г. Михайленко у своїх дослідженнях приходиться до висновку, що з врахуванням сучасних тенденцій щодо визначення поняття корупції можна узагальнити, що в правовому смислі під корупцією розуміється явище, яке охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з протиправним використанням публічною чи приватною службовою особою повноважень чи пов'язаних з цим можливостей в особистих інтересах чи інтересах третіх осіб, з метою незаконного одержання благ майнового чи немайнового характеру для себе та/або інших осіб, а також відповідно неправомірне надання таких благ. Враховуючи наведене, більшість злочинів у сфері службової діяльності співвідноситься з корупцією, як частина та ціле (зокрема це стосується незаконного збагачення, одержання неправомірної вигоди, тощо) [10, с. 352–357].

Більш радикальну позицію займає І.В. Чубенко та деякі інші вчені які не лише на теоретичному рівні співставляють склади злочинів, закріплені в КК України, та корупційні діяння, а пропонують законодавче закріплення поняття «корупційний злочин» та внесення відповідних змін до КК України, зокрема у Розділ XVII, шляхом розробки нового складу злочину – «корупційний злочин» [12, с. 113–117].

Продовжуючи висвітлювати дану тезу, слід відмітити, що одним складом злочину не охопити всі діяння, що підпадають під ознаки корупційних, а тому доцільно запропонувати родовий склад корупційних злочинів з виділенням особливих його рис.

Отже, родовим об'єктом корупційних злочинів пропонується визначити суспільні відносини, що забезпечують нормальну, в межах правового поля, з урахуванням мінімально необхідних термінів надання соціальних або інших послуг, діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, публічних органів, а також апарату управління підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності. При чому окремі корупційні злочини можуть мати два безпосередніх об'єкти: суспільні відносини, що забезпечують діяльність в кожній конкретній ланці управління, а також суспільні відносини в конкретній функціональній площині діяльності орга-

нів влади та їх посадових осіб. Так, одержання неправомірної вигоди має бути виділено в окремий склад злочину об'єкт якого варіюватиметься від виду діяльності органу державної влади, а також від суспільних наслідків, до яких може призвести протиправна діяльність (бездіяльність) посадової особи в разі протизаконного затягування в часі вирішення того чи іншого питання.

Що стосується об'єктивної сторони, то корупційні злочини можуть бути вчинені як шляхом дії, так і бездіяльності, при цьому обов'язковою ознакою цих злочинів має бути наявність безпосереднього зв'язку між діями особи та її службовим становищем. Власне, в цьому аспекті корупційні злочини тотожні зі злочинами у сфері службової діяльності та професійної діяльності. Теж саме стосується і належності суспільно небезпечних наслідків, які полягають у заподіянні істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам осіб, державним або суспільним інтересам, а також у наявності причинного зв'язку між порушеннями посадовою особою своїх обов'язків та наслідків, що мали місце внаслідок такого порушення.

Суб'єктом усіх корупційних злочинів має бути визначено посадову особу, тобто особу що займає певну посаду, як в органах державної влади, місцевого самоврядування, такі в організаціях, установах, підприємствах приватної форми власності, або в органах публічного управління. Винятком має бути суб'єкт злочинів, що передбачають підкуп посадової особи або пропозицію такого підкupu.

Суб'єктивна сторона корупційних злочинів уособлюється як у вчиненні умисних злочинів, так і через необережність. Що ж стосується психічного ставлення особи до наслідків вчиненого нею корупційного діяння, то воно характеризується як умисною, так і необережною формою вини.

Особливо увагу слід приділити додатковим кваліфікаційним ознакам корупційних діянь, провідне місце серед яких має посісти тривалість та системність вчинення корупційних злочинів. Тобто системне, протягом тривалого часу, вчинення одного корупційного злочину або декількох різних корупційних злочинів, що однак покриваються межами компетенційного навантаження посадової особи, слід вважати обставиною що обтяжує покарання.

Отже, детальна та ґрунтовна розробка відповідних змін до КК України в аспекті включення до його складу нового виду злочинів «корупційних злочинів» дасть змогу запровадити більш адекватну міру відповідальності за корупційні діяння та

сприятиме в подальшому підвищенню ефективності боротьби з корупційними проявами в Україні.

Висновки. Аналіз правового поля України дає всі підстави стверджувати, що сучасне трактування законодавцем корупційних діянь та визначення категорії «корупції» загалом не сприяє ефективній боротьбі із її проявами в сфері державного та публічного управління. Постає нагальна потреба запровадження більш дієвих механізмів боротьби із корупцією, і зокрема шляхом встановлення більш жорстких видів відповідальності. Досягти цього можливо в разі розробки та закріплення в КК України нових складів злочинів, що охоплюватимуться родовим поняттям «корупційні злочини». Як демонструють результати проведеного дослідження їх склад може бути тотожним складу злочинів в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, однак склад кожного з них слід деталізувати, в такий спосіб, щоб унеможливити уникнення кримінального покарання особами винними в корупційних злочинах шляхом перекваліфікації таких діянь в корупційні правопорушення. Крім того, слід передбачити наявність кваліфікаційних ознак корупційних злочинів, що впливатиме на ступінь тяжкості покарання за їх вчинення.

Список літератури

1. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку: Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_282
2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: Конвенція Ради Європи від 27.01.1999 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3206-17>
6. Гаухман Л. Д. Коррупция и коррупционное преступление / Л.Д. Гаухман // Законность. – 2000. – № 6. – С. 2–6.

7. Кальман О.Г. Сучасний стан і проблеми протидії злочинності та корупції в Україні / О.Г. Кальман // *Влада. Людина. Закон.* – 2008. – № 6. – С. 27–36.
8. Кимлик Н.В. Поняття та ознаки злочинних корупційних діянь / Н.В. Кимлик // *Науковий вісник Національного університету ДПС України.* – № 3(58). – 2012. – С. 218-225.
9. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія / Мельник М. І. – К.: Атіка, 2001. – 304 с.
10. Михайленко Д.Г. Тенденції щодо визначення поняття корупції та її співвідношення з хабарництвом / Д.Г. Михайленко // *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць. – Вип. 45 / [редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. Ю.М. Оборотов]. – Одеса: Юридична література, 2009. – С. 352–357.
11. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія / Є. В. Невмержицький – К.: КНТ, 2008. – 368 с.
12. Чубенко І.В. Генезис поняття корупції / І.В. Чубенко // *Бюлетень Міністерства юстиції України.* – 2009. – № 1 (87). – С. 113–117.
13. Шевченко О. В. Поняття корупційної злочинності в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknvvs/2011_1/shevcenk.htm

Стаття надійшла до редколегії 3 червня 2013 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.К. Якимчуком.

V.E. Skulysh

NORMS ON CORRUPTION CRIMES AS A NECESSARY COMPONENT OF THE SPECIAL PART OF CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Summary

The problems of legislative allocation of the responsibility for corruption actions are determined. The administrative and criminal legislation norms, which regulate responsibility for committing corruption offences and crimes in the sphere of official activity, are analyzed. It is offered to develop and allocate new corpora delicti, covered by the generic term “corruption crimes”, in Criminal Code of Ukraine.

Key words: corruption, corruption offence, corruption crime, official activity, criminal responsibility.

V.E. Skulysh

НОРМЫ О КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯХ КАК НЕОБХОДИМАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОСОБЕННОЙ ЧАСТИ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ

Аннотация

Определены проблемы законодательного закрепления ответственности за совершение коррупционных деяний. Проанализированы нормы административного и уголовного законодательства, которым регламентируется ответственность за совершение коррупционных правонарушений и преступлений в сфере служебной деятельности. Предложено разработать и закрепить в Уголовном кодексе Украины новые составы преступлений, которые будут охватываться родовым понятием «коррупционные преступления».

Ключевые слова: коррупция, коррупционное правонарушение, коррупционное преступление, служебная деятельность, уголовная ответственность.